

وهابیت مطلوب محمد بن سلمان؛ ویژگی‌ها و چالش‌ها

تعمیرات

مجموعه مقالات

وهابیت مطلوب محمد بن سلمان؛ ویژگی ها و چالش ها

کاری از اندیشکده راهبردی تبیین

وبسایت اندیشکده: www.Tabyincenter.ir

نشانی: تهران، خیابان پاسداران، چهارراه فرمانیه، خیابان بوستان، خیابان نسترن، پلاک ۳۲

کد پستی: ۱۵۸۵۶۸۶۷۱۱

تلفن: ۲۶۱۵۳۳۲۹

نمابر: ۲۶۱۵۳۳۲۹

رابطه‌ی دین و حکومت در سیاست داخلی عربستان سعودی با پیوند آل سعود و آل شیخ از سال ۱۱۵۸ ه. ق تا به امروز شکل گرفته است. اصول سخت و خشن وهابیت ارتدکسی در طول دولت‌های آل سعود به مرور به سمت تعدیل، اصلاح و تغییر پیش رفته است و فرقه وهابیت تبدیل به توجیه‌گر سیاسی حکومت آل سعود بر عربستان شده است. اما وهابیت هنوز نیز در ساختار سیاست داخلی این کشور ریشه‌های مستحکمی دارد که با انتخاب محمد بن سلمان چالش‌هایی زیادی پیش روی آن به وجود می‌آید. در واقع یکی از پیامدهای مهم انتخاب بن سلمان به ولیعهدی و نزدیک‌تر شدن وی به پادشاهی، علاوه بر ویژگی‌های فردی و تفکراتش در مسائل اجتماعی و امنیتی نگاه متفاوت و نسبت به وهابیت است. بیش از ۸ دهه از آغاز دولت سوم آل سعود بر عربستان می‌گذرد و محمد بن سلمان برنوسازی سیاسی و اجتماعی در عربستان تأکید می‌کند. با توجه به سیاست‌های شتابان اصلاحی در عربستان گویا از دیدگاه ولیعهد جوان نوبت به اصلاح فرقه وهابیت رسیده است. حال تلاش این نوشتار در پاسخ به این سؤال استوار است که وهابیت مطلوب از دیدگاه محمد بن سلمان چه خصوصیتی دارد؟

تلاش محمد بن سلمان در تغییر ذهنیت جامعه عربستان از یک دیدگاه سنتی، قبیله‌ای و بسته به یک جامعه توسعه‌خواه، ملی‌گرا و باز باعث می‌شود تا از مذهب سنتی عربستان نیز وهابیتی نوین بسازد. از این روی در دوره بن سلمان، به نظر می‌آید که روابط پیشین میان هسته اصلی قدرت سیاسی (پادشاه و دربار) و قدرت مذهبی (وهابیت تحت زعامت «مفتی مملکت») تغییر چشم‌گیری خواهد کرد. که ما در ادامه به این موضوع بیشتر خواهیم پرداخت.

۱- محمد بن سلمان و انقلاب فرهنگی در چشم انداز ۲۰۳۰

درک صحیح از بحران‌های جامعه عربستان در کنار شناخت اهداف محمد بن سلمان می‌تواند به عنوان یکی از راه‌های شناخت وهابیت مطلب از نظر او باشد. از دیدگاه بسیاری از اندیشمندان منابع هویتی در عربستان سعودی در حال تغییر و تحول است. این تحولات طی چند سال گذشته سرعت بیشتری به خود گرفته و در هویت ملی همچون تاریخ رسمی، خط، سرزمین و نظایر آن نمود عینی داشته است [۲]. در عربستان سعودی علمای وهابی نقش اصلی را در حوزه تفسیر دین بر عهده گرفته‌اند. این موضوع باعث شده است تا نسل جوان عربستان با نوعی هویت وهابی مواجه شوند که با ظهور تکنولوژی‌های جدید، خوی اشراف‌گرایی عربی و ظهور هویت‌های تازه این هویت به چالش کشیده شده است.

با شکل‌گیری و ظهور هویت وهابی در عربستان سعودی، طی چند دهه هویت در این کشور متحول شد و جامعه عربستان دارای یک هویت دوگانه‌ی وهابی و اشرافی-عربی شد. رفتارهای متناقض، غیرعقلانی و یک‌جانبه از سوی مفتیان وهابی منجر به اعتراض مردم این کشور و حتی سازمان‌های بین‌المللی شده است [۳]. در یک دهه‌ی گذشته رشد احساسات قبیله‌ای و فرقه‌ای در عربستان باعث شد تا محمد بن سلمان با درک این واقعیت که دیگر نمی‌توان هویت وهابی را به عنوان یکی از مبانی اصلی هویتی جوانان عربستانی تعریف کرد سعی در ایجاد هویتی با تفاوت‌هایی از وهابیت برای عربستان نوین داشته است. از این روی بن سلمان با طرح ریزی چشم‌انداز ۲۰۳۰ و ارائه‌ی تعریفی منعطف از وهابیت آینده‌ی عربستان را بر سه محور «جامعه‌ی با نشاط، اقتصاد شکوفا و ملت آرمان‌گرا» [۴] تعریف کرده است. او با تکیه بر این سه اصل در تعریف وهابیت مطلوب می‌گوید: «اصول اسلام پیش‌تر ما به سوی اهداف والا است، اعتدال، بردباری، نظم، برابری و شفافیت، سنگ بنای موفقیت ما خواهد بود.» [۵] با این سخنان که در

متن چشم انداز ۲۰۳ آمده است مامی توانیم اهداف آرمان گرایی و مدرن سازی عربستان را بنگریم، اما با توجه به سیاست های در پیش گرفته از سوی بن سلمان ، بسیاری از علمای وهابیت و مراکز دینی و حتی مراکز فکری غربی طرح چشم انداز ۲۰۳ محمد بن سلمان را «انقلاب فرهنگی و اجتماعی» در لباس «اصلاح اقتصادی» می دانند [۶].

۲- چالش های وهابیت تندرو و اقدامات محمد بن سلمان برای تضعیف آن

مهم ترین چالش های پیش رو برای محمد بن سلمان در برابر وهابیت ، زنان ، جوانان و اقلیت های دینی هستند. این سه موضوع چالش هایی است که بیش از این نیز پادشاهان گذشته ی عربستان با آن درگیر بوده اند و هر کدام سعی کرده اند تا خود را در این سه زمینه مصلح نشان دهند.

چالش های عربستان بر مبنای چشم انداز ۲۰۳۰	دیدگاه وهابیت تندرو	دیدگاه محمد بن سلمان
هویت	بازگشت به سلف	بازتعریف هویت ملی و عربی
آزادی های اجتماعی زنان	محدودیت	عرضه آزادی های اجتماعی
نشاط و جوانان	احیای سنت ها	احیای سنت ها و مدرن سازی
شیعیان	سرکوب حداکثری	سرکوب حداکثری (تاکنون)
مذاهب اهل سنت و ادیان دیگر	سرکوب حداکثری	اعتدال و پذیرش
اقلیت ها		

۲-۱- زنان

در میان اختلافات و معضلات اجتماعی که در جامعه ی سعودی وجود دارد، هیچ یک به اندازه ی وضعیت، نقش و آینده زنان مورد مناقشه و جدال نیست. این جدال

جنگی است میان محافظه‌کاران و مدرن‌گرایان بر سر آن که مردم عربستان به ویژه زنان در چه فضایی زندگی کرده و در کدام جایگاه‌ها ایفای نقش کنند. [۷] مطالبات زنان برای برعهده گرفتن نقش در جامعه روز به روز در حال افزایش است و سیاست‌های گذشته این موضوع را اثبات کرد که محمد بن سلمان در این راستا در مقابل وهابیت کهن ایستاده است. این در حالی است که همواره در طول سالهای متمادی تلاش زنان برای حضور آزادانه در مشاغل و مراکز مختلف با مخالفت نهادهای وابسته به وهابیت مواجه شده است. [۸]

تندروی نهادهای دینی وهابی و درخواست‌های مکرر زنان باعث شد تا «ملک عبدالله» پادشاه پیشین عربستان گشایش‌هایی را در امور زنان حاصل کند. به طور مثال او در سال ۲۰۱۱ مصوب کرد که زنان تا سال ۲۰۱۵ بتوانند در انتخابات شرکت کرده و حتی خود را به عنوان نامزد در محک انتخاب دیگران قرار دهند. [۹] این روند با قدرت‌گیری محمد بن سلمان تشدید شد به شکلی که زنان برای نخستین بار توانستند اسناد هویتی عکس‌دار برای خود تهیه کرده و یک نسخه از سند ازدواج را برای خود نگه دارند و حتی در بالاترین سطح دینی به ارائه‌ی فتوا بپردازند. در همین رابطه بن سلمان در مصاحبه با بلومبرگ گفت: «امکان ندارد جامعه سعودی پیشرفت کند در حالی که حقوق نصف جمعیت آن نادیده گرفته می‌شود. لذا ما ضمن حمایت مضاعف از آزادی‌ها، حقوق زنان که در اسلام برای آن‌ها تعیین شده است را به آن‌ها بازگردانده و قیدها و زنجیرهای تحمیل شده بر زنان را مرتفع می‌کنیم» [۱۰]

از طرفی بن سلمان به بهانه اشتغال‌زایی برای نیروهای فعال بومی در سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ طرحی مطرح کرده که به جای نیروهای کشورهای بیگانه از زنان در برخی مشاغل استفاده شود که این طرح با واکنش مفتی اعظم آل‌شایخ «عبدالعزیز بن عبدالله آل‌الشایخ» مواجه شد و او این طرح را «مجرمانه و غیر محترم» خواند [۱۱]. اما در

نهایت این وهابیت سنتی بود که در برابر سیاست‌های بن سلمان در قبال زنان مجبور به عقب‌نشینی شد.

۲-۲ جوانان

یکی از موضوعات مهم و حیاتی کشور عربستان در برهه‌ی کنونی که محمد بن سلمان به موجب آن مجبور به مواجهه‌ی سخت با وهابیت شد، مسئله‌ی جوانان و مطالباتشان است. دوگانه‌ی مطالبات جوانان و وهابیت تندرو، را می‌توان نوعی نزاع میان «سنت» و «مدرنیته» دانست. با توجه به تغییرات و تحولاتی که در دنیای مدرن و تحت تأثیر فراگیر شدن ارزش‌های غربی به ویژه در عرصه ارتباطات رخ داده، جوانان عربستان سعودی نیز به سمت جهانی شدن منطبق بر ارزش‌ها و آموزه‌های غربی یا مدرنیته گرایش پیدا کرده‌اند. سردرگمی هویتی که گریبان‌گیر جوانان سعودی است باعث شده است که نسل جوان این کشور، میان انتخاب سنت و مدرنیته مردد و سرگردان شوند. سیاست‌های داخلی محمد بن سلمان تا به امروز سعی در محدود کردن نهاد‌های امنیتی - دینی مانند هیئت امر به معروف و نهی از منکر داشته است. این رویه باعث شده است تا از اختیارات این نهادها که زیر نظر علمای وهابی فعالیت می‌کنند، کاسته شود. [۱۲] بنابراین دوگانگی و نزاع سنت و مدرنیته در جامعه‌ی سعودی یکی از چالش‌های مهم دینی و اجتماعی است که با رویکرد بن سلمان، در این راستا نیز وهابیت تندرو تضعیف شد و راه برای مدرنیته و بازتعریف هویت دینی در راستای سکولاریسم فرهنگی گشوده شد.

۲-۳- شیعیان و اقلیت‌های دینی

چشم‌انداز ۲۰۳۰ و اجرایی شدن طرح‌های اقتصادی آن که به برپایه کثرت‌گرایی دینی شکل گرفته است ناگزیر درگیری میان وهابیت تندرو و اقلیت‌های دینی که تا به حال از سوی علمای وهابی به رسمیت شناخته نمی‌شدند را در پی دارد که با توجه به اقدامات بن سلمان نتیجه آن اختلاف و تعارض بین آل شیخ و آل سعود و استیلای ساختار قدرت بر ساختار دین می‌شود. چرا که مقصود این چشم‌انداز در حوزه‌ی اقتصادی افزایش درآمد ملی و مهیا کردن بستری برای رشد اجتماعی طبقه‌ی متوسط است که اگر این طبقه شکل بگیرد مطالبات و ملزومات زندگی این طبقه مانند آزادی بیشتر، توسعه جامعه‌ی مدنی، مطالبه برای مشارکت مضاعف سیاسی و حرکت به سمت کثرت‌گرایی فرهنگی شکل می‌گیرد که با توجه به تعلیمات وهابیت این موضوع نمی‌تواند از سوی علمای وهابی به رسمیت شناخته شود.

اما در این میان برخوردهای قهرآمیز با شیعیان به عنوان بزرگترین اقلیت دینی در عربستان سعودی ادامه خواهد داشت زیرا ریشه اصلی تبعیض‌ها و برخورد خشن با شیعیان، به آموزه‌ها و مکتوبات پیشروان وهابیت در گذشته و حال حاضر بازمی‌گردد. به طور مثال «ابن تیمیه» در کتب و رسائل خود مکرر این موضوع را مورد تأکید قرار داده است که «شیعیان بیشتر از خوارج به کشته شدن سزاوارتر هستند.» [۱۳] و «محمد بن عبدالوهاب» مؤسس وهابیت نیز با انتشار مجدد افکار ابن تیمیه شیعیان را به دلیل تقرب به ائمه اطهار علیهم السلام و شفیع قرار دادن آن‌ها نزد خداوند «خونشان را حلال و قتلشان را جایز» دانسته است. همین رویکرد در مفتی‌های معاصر وهابیت نیز تداوم یافته است. به طور مثال «ناصر العمر» یکی از افراطی‌ترین مفتی‌های وهابی معاصر، ضمن جایز دانستن کشتن شیعیان گفته است «چه منظره‌ی بدیعی است زمانی که تومی بینی اجساد شیعیان در دریایی از خون شناورند و صدای امواج خون رافضی گوش‌هایت را نوازش

می دهد و جنازه هایشان، چشم هایت را به وجد می آورد» [۱۴]

لذا یکی از چالش ها و بحران هایی که محمد بن سلمان با آن مواجه است نحوه تعامل با اقلیت معترض شیعه است که قوی ترین و سازمان یافته ترین جریان منتقد و معترض رژیم آل سعود به شمار می رود. در مورد شیعیان و چگونگی برخورد با این چالش هویتی-امنیتی محمد بن سلمان اظهار نظر و موضع گیری واضح و روشنی نداشته است. دلیل این امر از یک طرف می تواند تلاش وی برای نادیده گرفتن شیعیان و رفتار تبعیض آمیز نسبت به آن ها باشد و از طرفی می تواند از تلاش وی برای ایجاد همبستگی کاذب بین مردم عربستان و عدم وجود اختلاف و تعارض بین شیعیان و وهابیت ناشی شده باشد.

با این وجود و با توجه به وضعیت دو قطبی منطقه و تهدیداتی که از جانب شیعیان احساس می شود، بن سلمان رویه ی تهدید، سرکوب و ارباب راد قبال شیعیان به کار گرفته است. لذا بر خلاف نگاه متفاوت بن سلمان در دو موضوع بررسی شده در بالا، در موضوع شیعیان حداقل در کوتاه مدت تفاوتی میان رویکرد محمد بن سلمان و ساختار و نهادهای مذهبی وجود ندارد.

نتیجه گیری

هر چند بعد از رسیدن محمد بن سلمان به ولیعهدی، «عبدالعزیز آل الشیخ» مفتی اعظم سعودی و تعدادی دیگر از مفتیان درباری سعودی به وی تبریک گفته و با او بیعت کردند و رسماً از او حمایت کردند اما از موضع گیری ها و اظهار نظرهای مختلف این شاهزاده جوان می توان به راحتی فهمید که او خیلی میانه خوبی با وهابیت ندارد.

با توجه اینکه مدرن سازی عربستان به عنوان یکی از مهمترین اهداف محمد بن سلمان به حساب می آید و جایگاه والایی را در سند چشم انداز ۲۰۳۰ عربستان به خود اختصاص داده، این موضوع باعث شده است تا ولیعهد عربستان وهابیت تندروی سنتی را به عنوان منبع مشروعیت محدود کند، لذا سعی دارد تا وهابیت را در حدیک مذهب شخصی تقلیل دهد. از دیدگاه او وهابیت امروزی تاب و تحمل برنامه ها و اهداف بلندپروازانه ی او را ندارد. محمد بن سلمان با تأثیرپذیری از امارات سعی دارد با کاهش میزان نفوذ علمای وهابی تندرو و سازمان های دینی در این کشور، وهابیتی بر پایه ی تفکرات اومانیستی، محدود و شخصی ایجاد کند که برگرفته از چهار اصل اعتدال، بردباری، برابری و شفافیت باشد. مذهبی که مشروعیت خود را از دستگاه سیاسی آل سعود کسب کند، این موضوعی است که در فتوای اخیر هیئت کبارالعلماء درباره ی آزادی های زنان آورده شده و در آن پادشاه عربستان را به عنوان تنها مرجع تشخیص و اعمال مصالح جامعه برمی شمارد.

با توجه به این دیدگاه وهابیت مطلوب بن سلمان، فرقه ای به شدت شخصی است که توانایی هیچ گونه تحرک اجتماعی خارج از چهارچوب سیاسی عربستان را نخواهد داشت. شخصی بودن نسبی وهابیت مطلوب باعث می شود تا عرصه های نفوذ این فرقه و علمای دینی آن محدود شده و این محدودیت نتیجه ای جز درپیش گرفتن مشی اعتدال و انعطاف در برابر دیگر فرق اسلامی و ادیان نداشته باشد. عدم وجود مبانی عقلی قابل دفاع در مفاهیم وهابیت، علمای این فرقه را برای ادامه ی حیات این تفکر مجبور به دور شدن از اظهارات سیاسی و پذیرش حرکت در چهارچوب تعیین شده از طرف حکومت آل سعود خواهد کرد که در این صورت مهمترین اقدام این علما ارائه ی فتاوایی در راستای توجیه اعمال حکومتی خواهد.

مشخصات وهابیت مطلوب محمد بن سلمان

منابع:

- [۱] دانش آموخته کارشناسی ارشد اندیشه سیاسی در اسلام از دانشگاه علامه طباطبائی
- [۲] رضا رحمت، تبیین شرایط عربستان براساس تئوری لوسین پای؛ ۵: بحران سلطنت سعودی، خبرگزاری فارس، ۱۳۹۳/۱۰/۲۱، قابل بازیابی در:
<http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13931020001493>
- [۳] نیره مجیدی راد، هویت، بحرانی که گردن حاکمان سعودی را می فشرد، خبرگزاری ایرنا، ۱۳۹۵/۷/۲۷، قابل بازیابی در:
<http://www.irna.ir/fa/News/82268873>
- [۴] سند چشم انداز ۲۰۳۰ عربستان سعودی، مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی، ۱۳۹۵/۳/۲۳، قابل بازیابی در،
<http://yon.ir/WI9b1>

[۵] همان

[۶] Hassan Ammar, Saudi crown prince's ascendancy gives hope of reform – but it may be premature, The guardian, 22Jun2017, in,
<https://www.theguardian.com/world/2017/jun/22/saudi-crown-princes-ascendancy-gives-hope-of-reform-but-it-may-be-premature>

[۷] محمد گلی، «گزارشی از کتاب درباره عربستان»، منتشر شده در اندیشکده راهبردی تبیین، بازیابی در:

<http://www.tabyincenter.ir/13330/>

[۸] «هل سیوقع محمد بن سلمان السعودیه فیما کانت تخشاه؟»، منتشر شده در «ن پست»، بازیابی در پیوند زیر:

<https://www.noonpost.org/content/16985>

[۹] «السعودیه ورؤیه بن سلمان: مسار خطر لا بد منه»، منتشر شده در «العربی»، بازیابی در پیوند زیر:

<https://www.al-arabi.com/Mirrors/3586/>

[۱۰] «محمد بن سلمان یغذی آمال السعودیات بحلم قیاده السیارات»، منتشر در «الخلیج آنلاین»، بازیابی در پیوند زیر:

<http://alkhalejonline.net/articles/1461338604021841200/>

[۱۱] «الغاردیان: رؤیه محمد بن سلمان للإصلاح صاحبها تراجع لسلطه «الهیئه». فهل تشهد الأيام القادمه نهاییه دورها؟»، منتشر شده در «هاف پست»، بازیابی در:

http://www.huffpostarabi.com/2017/06/22/story_n_17258084.html

[۱۲] محمد گلی، محمد بن سلمان؛ تفکرات اصلاح‌گرایانه و چالش‌های پیش رو، اندیشکده تبیین، بازیابی در:

<http://tabyincenter.ir/20071/>

[۱۳] همان

[۱۴] همان

محمد بن سلمان در راستای تثبیت خود در قدرت و زمینه سازی
پادشاهی کم هزینه و پردستاورد، می کوشد تا وهابیت مطلوب
خود را سامان دهد.

انزیکده عربستان

نشانی ما در شبکه های اجتماعی:

@Tabyincenter

www.Tabyincenter.ir

نشانی پایگاه اینترنتی:

۰۲۱-۲۶۱۵۳۲۳۹

شماره تماس جهت اعزام سخنران: